

INNSENDT Denne artikkelen er ikke skrevet av en journalist i Agderposten, og er derfor ikke uavhengig journalistikk. Artikkelen er i sin helhet laget av en ekstern bidragsyter. Vi har funnet innholdet interessant for våre lesere, og publiserer det derfor redigert og tilrettelagt av redaksjonen. Det betales ikke honorar for slike artikler.

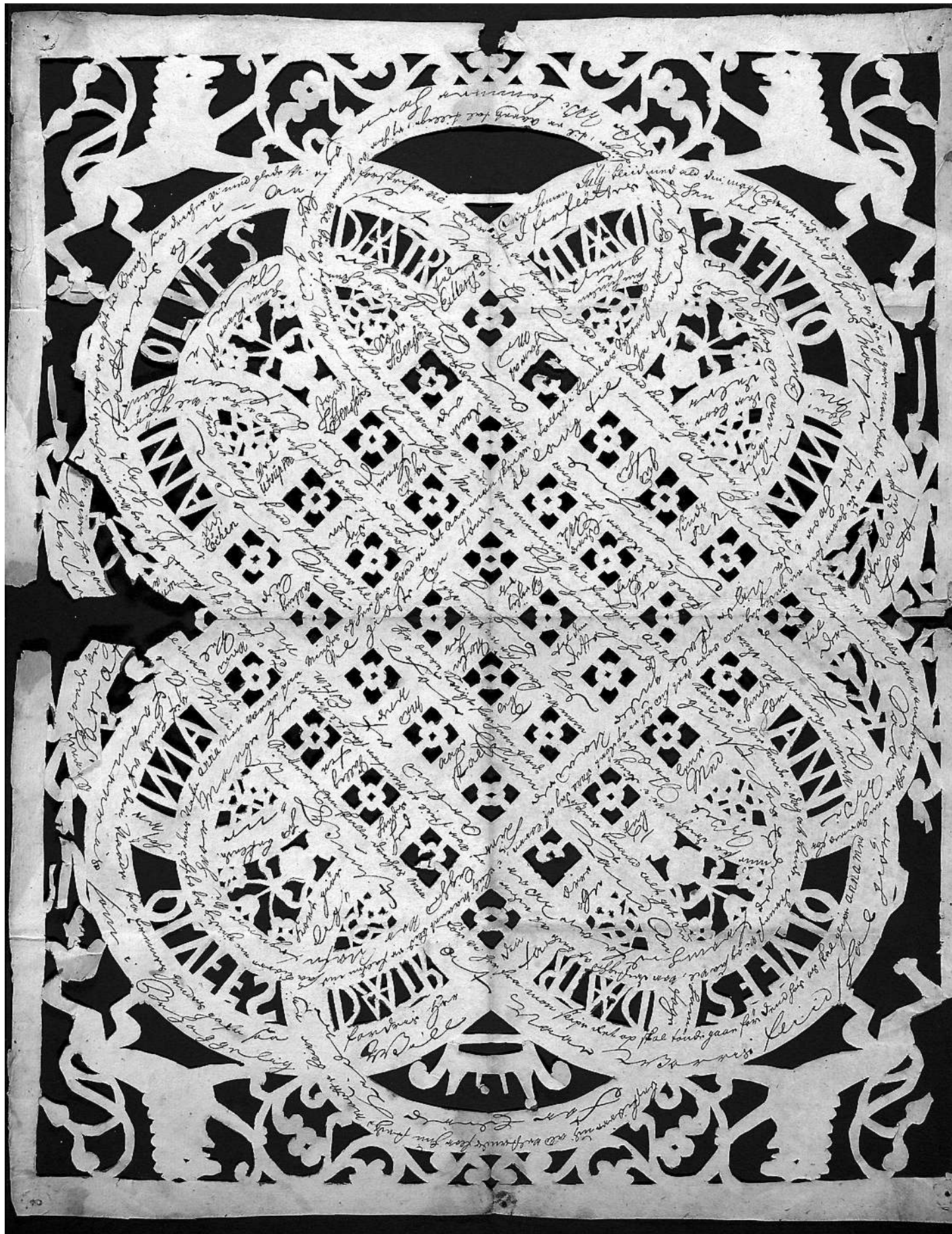
Kunsten å invi

Hvordan gikk du frem dersom du ønsket deg fest og moro på 1700-tallet? Lenge før mobiltelefoner og sosiale medier så dagens lys, hadde lystige sjeler med sans for vennligsinde pek noen spennende triks i ermet.

26. juli 1729 fikk Anna Olufsdatter et helt spesielt brev. Det var nøye planlagt og sirlig dekorert ved at papiret det var skrevet på var klippet ut som en vakker knute. Mellom papirbåndene var navnet hennes klippet ut, i tillegg til både løver, blomsterranker og kroner. For å lese teksten, som var skrevet på rim, måtte hun følge de slyngende papirbåndene i knuten, og snu og vende på arket etter som teksten fløt frem og tilbake. Avsenderne hadde gjort seg stor flid med arbeidet, både med formuleringer og det kunstferdige papirarbeidet.

Vi vet ikke mer om verken Anna eller brevets avsendere, L. Iensson og A. Iensson, enn at de holdt til i Løkken på nordvestkysten av Jylland, et sted med nær kontakt med den norske sørlandskysten gjennom den såkalte skudehandelen. Brevet er likevel så flott at Arendalsgenealog, kjøpmann og skipsreder Hans Christian Foss (1786–1868) ville ha det i sin samling av antikvariske dokumenter. Deretter har det gått i arv blant hans etterkommere helt til det i 1960 ble gitt i gave til daværende Aust-Agder-Arkivet. Der ligger det fortsatt, og fortsetter å fylle dem som ser det med både undring og beundring.

Festlig tradisjon. Brevet er et såkalt bindebrev. Opprinnelig var dette trolig en tysk

Bindebrevet til Anna Olufsdatter er et imponerende stykke papirklippekunst fra 1729.

Foto: AAmA/KUBEN

tere seg selv

tradisjon, som fra 1600-tallet ble vanlig også i Danmark og Norge. Bindebrev sendte man til nære bekjente på deres navnedag, eller på andre faste merkedager dersom mottakerens navn ikke fantes i navnedagskalenderen. Hensikten var å forplikte (binde) mottakeren til å gi en gave eller helst holde en fest. Forpliktelsen kunne enten symboliseres ved at en uløselig knute fulgte med brevet, ved at brevarket ble dekorert med illustrasjoner av knuteformasjoner rundt kantene, eller ved at papiret var klippet ut etter tidens populære papirklippeteknikker, slik som brevet til Anna Oluffsdatter.

1700-tallets gotiske håndskrift og manglende rettskrivning gjør det vanskelig å tyde innholdet i slike brev. Språket virker både pompøst og uvant for oss, men meningen kommer likevel tydelig frem, slik det blant annet fremgår av innledningen i brevet til Anna:

Welkomen luly bliid
med ald din magt og velde
udj din yndig thid
vi Høe og gres mon felde
til os du haver ført
en yndig dag med ærre
vort sind det er opRørt
Anna dag at lærre

Saa dricher vi med glede
Anna fikk bindebrevet til sin navnedag. Avsenderne så denne dagen som en gylden anledning til å invitere seg selv på et festlig lag med mye godt å drikke, noe de også tydelig gir uttrykk for:

Tap i for os og skienck
det øl og viin maa heede,
tag os og sæt til Bench
saa dricher vi med glede.

Det å feire navnedager er ikke så vanlig lenger, men på 1700-tallet hang denne tradisjonen fortsatt igjen fra katolsk tid, da navnedag var mer vanlig å markere enn fødselsdagen. Å feire fødselsdagen ville på et vis være å feire den dagen man ble født inn i synd, ifølge katolsk tro. Navnedagene som opprinnelig var merkedager til ære for helgener, var derfor foretrukket som feiring. Denne tankegangen mistet mye av sitt grunnlag med reformasjonen, men tradisjonen med å markere navnedager fortsatte til i alle fall godt inn på 1800-tallet.

Narrebrev. En avlegger av bindebrevtradisjonen som fortsatt lever i beste velgående, er den danske påsketradisjonen med gækkebrev. Ordet gækkebrev kan oversettes til narrebrev. Disse bre-

vene er klippet ut omtrent som vi klipper ut snøkrystaller, men gjerne på farget papir.

Brevet er enten anonymt, eller så er det signert med prikker i stedet for bokstaver. Gjetter du ikke hvem som har sendt deg gækkebrevet, må du gi avsenderen et sjokoladeegg eller lignende når vedkommende avslører seg.

Tradisjonen med gækkebrev har ikke slått rot her i landet, men den rommer store muligheter for kreativ lek med papir og ord, både for små og store.

Saks og papir. Kunstferdig klipping av papir har vært populært i vår del av verden i flere hundre år. De dyktigste papirklipperne, eller psaligrafene, kunne skape detaljrike bilder, noen ganger sammensatt av flere lag, andre ganger av ett stykke papir. Papirklippekunsten er ikke like sentral i våre dagers visu-

elle uttrykk, men flere dyktige kunstnere er med på å blåse nytt liv i teknikken, blant annet den dansk-norske kunstneren Karen Bit Vejle, som har lagd alt fra små dekorasjoner til enorme kunstverk med saks og papir.

En annen danske som var svært dyktig med saksa var H.C. Andersen, som visstnok aldri skal ha gått noe sted uten penn og saks i lommen. For ham var klippingen en del av fortellerkunsten.

En form for papirklipping som var særlig populært fra 1700-tallet og fremover var kunsten med å klippe ut silhuettportretter. Dyktige portrettører reiste rundt på oppdrag for å klippe silhuettportretter av mange velstående personer. Ved hjelp av saks og papir tryllet de frem mer eller mindre gjenkjennelige portret-

Det å feire navnedager er ikke så vanlig lenger, men på 1700-tallet hang denne tradisjonen igjen

FAKTA

I et historisk lys

● Historikere i Agder skriver om aktuelle saker under vignetten «I et historisk lys». Spalten er et samarbeid mellom Den norske historiske forening (HIFO), avd. Agder og Agderposten. Gjennom en slik spaltestafett vil historikere i ulike stillinger og med ulik yrkeserfaring betrakte Agder, Norge og verden ut fra sitt profesjonelle ståsted. Har du tips og ideer kontakt oss på e-post: Thomas.hagen@stifetsen-arkivet.no eller redaksjonen@agderposten.no

ter, uten den minste bruk av maling. I flere tilfeller er silhuetten de eneste avbildningene vi har igjen i dag av kjente og ukjente skikkelser fra 1700-1800-tallet.

Ett av mange eksempler på silhuettklipping. Portrett av Christopher Fürst og Maren Otte Fürst (f. Beck). Silhuettenes datering er ukjent, men paret giftet seg i 1776 og levde til hhv. 1829 og 1846.

FÜRSTES PORTRETTALBUM, AA 5033. FOTO: AAMA/KUBEN

Bindebrev trengte slett ikke å inneholde staselig papirkunst for å imponere. Kreativiteten kunne like gjerne komme frem gjennom teksten, og båndet kunne knyttes i ekte bånd.

Et fornemen Gilde. Bindebrev trengte slett ikke å inneholde staselig papirkunst for å imponere. Kreativiteten kunne like gjerne komme frem gjennom teksten, og båndet kunne knyttes i ekte bånd. Dette kan vi se i verset Helena Margarethe Gregerson fikk av Appelone Catrine Lassen i 1787. Her er det ingen tegnninger eller papirklipp, men en knute av fargerikt, flettet silkebånd er festet fast i papiret med røde segl. Språket og formuleringene i dette brevet er om mulig enda mer svulstig enn i brevet til Anna Oluffsdatter. Det går mange verselinjer før poenget kommer, og på 1700-tallsspråk kan det være tungt å lese. Se bare på disse utdragene fra innledningen, der Appelone forteller hvordan hun kom på tanken om å binde Helena:

En Drøm mig havde fat i natt, O! Hvilket Narrerie
som mig i Drømmen havde fatt, ja hvilket giækerie
Jeg Drømte en Drøm ieg kommen var, til et fornemen
Gilde,
hvor der var mange Retter Rar, hvor lofte som Hand
Vilde.

(...)

I Almanakens Maaneder, den Tyvende og een vi Regned
Ja Maii Maaned Vi da skrev, og Randt da Mig i Minde
med Saadant lidet binde brev, en Lystighed at Vinde
Jeg da med største ærbødighed Vil, med Silcke Helena
Binde

Hun våknet etter en drøm om et fornemt gilde. Almanakken viste at det var Helenas navnedag, en god anledning for Appelone til å vinne en lystighet, som hun skriver. Teksten beskriver videre nøyaktig hva slags lystighet hun ønsket seg:

Det Fængsel ey er Stærkere, end Hun sig løs Kand tage
Det gjelder Kuns Paa Bordene en god Cop, Suckerlade
Og naar Mand den uddreket har, Frembæres Smaa Con-
fecter
med Syltetøy en Tærte Rar, derom Mand Altid hægtet

Helena kan altså fri seg fra båndets fengsel ved å by på en god kopp sjokolade, konfekter og en flott terte. Om dette fornemme gildet fant sted vet vi ikke, men det er ikke vanskelig å forestille seg at det kan ha vært et svært hyggelig selskap.

Appelone. Vi vet ikke mye om mottakeren av dette brevet. Hun ser ut til å ha vært enke etter en Christen Gregersen, men mer enn det er vanskelig å finne ut. Både manglende rettskrivning og udetaljerte oppføringer i offentlige registre gjør at det ofte er svært vanskelig å finne igjen mennesker som levde på 1700-tallet. Da arkivet mottok bindebrevet i gave i 1960, fulgte det med informasjon om Helenas fulle navn, og at hun siden giftet seg til navnet Niemand, men vi vet ikke når hun var født eller hvor hun bodde.

Avsenderen, Appelone Catrine Lassen, byr på andre utfordringer. Flere kvinner ulike steder i landet har hatt samme navnekombinasjon, så det er med visse forbehold vi tillegger forfatterskapet til en prestedatter fra Vestre Moland, som vi finner igjen i kirkebøker og folketellingen for 1801. Også dette bindebrevet har vært en del av Foss' samling. Etter som Hans Christian Foss i første rekke var opptatt av lokalhistorie, er det en god sannsynlighet for at

Denne fargerike silkeknoten fra 1787 er festet med lakksegl på bindebrevet fra Appelone til Helena. Rundt båndet står det: Dette Silcke Baand Fortynder Navnets Fængsel - Helena Sal. Gregersøns. **FOTO: AAMA/KUBEN**

dette brevet har hatt en lokal tilknytning.

Appelone Catrine Lassen var født i 1759 som datter av sogneprest og prost Niels Jensen Lassen (1724–1810) i Vestre Moland. Både Appelone og hennes yngre søster Anne bodde i farens store prestegårdshusholdning i 1801. Hun giftet seg aldri, og døde 70 år gammel i Tveit, i 1829.

Det sies om Niels Jensen Lassen at han var vel belest og fulgte med i kulturelle strømninger i tiden. Han skal ha hatt en stor boksamling, og dette kan godt tenkes å ha bidratt til Appelones poetiske talent.

Godbiter fra arkivene. Begge disse bindebrevene er del av en stor samling med ulike vers, som finnes i arkivet på KUBEN. I denne samlingen finnes små og store vers, til mange ulike anledninger av både offentlig og privat karakter. Her kan en komme over både gravskrifter fra 1600-tallet og jubileumsskriv, taler eller bysanger fra 1900-tallet, alt sortert tematisk. Alle livets merkedager, og mye mer, er dekket i denne samlingen. Dette er en av flere samlinger som fylkesarkivar Olav Anton Aalholm i sin tid satt sammen av arkivsaker med sammenfallende tematikk.

Tradisjonen med å sende bindebrev og å klippe flotte mønstre i papir har i stor grad gått i glemmeboken her i landet. Kanskje noen nå lar seg friste til å ta den opp igjen. Med saks og papir kan en trylle frem fami-

lieportretter som på 1700-tallet, eller mønstreklippet brevpapir som skapt for å imponere enhver mottaker. Gækkebrevtradisjonen i Danmark kan vel også være verdt å ta opp her hos oss. Nå er riktignok påsken overstått for i år, men det kommer en ny påske neste år, så det er bare å øve seg og la seg inspirere. På lesesalen på KUBEN vil de her omtalte bindebrev bli utstilt i en begrenset periode nå i vår, med fullstendige transkripsjoner tilgjengelig.

Kilder

- Bindebrev til Anna Oluffsdatter, datert 26.07.1729, og Bindebrev til Helena Margarethe Gregerson, datert 21.05.1787. Vers til private merkedager. PA-1991 Vers, Aust-Agder museum og arkiv, avd. KUBEN.
- Kari Fauskanger: Kunstner med saks og papir. Bergens Tidende, 30.10.2011.
- D.S. Sundtoft: Vestre Moland kirke – Trekk av dens historie gjennom 800 år, Arendal 1983.

Lena Sannæs,
historiker og arbeider som arkivar/prosjektmedarbeider ved Aust-Agder museum og Arkiv, avd. KUBEN

